

UDK: 341.95 (497.6)
izvorni znanstveni rad
primljen 16. prosinca 2002.

Mr. sc. Mile Lasić,
asistent Pravnog fakulteta u Mostar

PRIVATNOPRAVNI POLOŽAJ STRANACA U BOSNI I HERCEGOVINI

U ovom radu autor razmatra privatnopravni položaj stranaca u Bosni i Hercegovini. Autor posebno obrađuje materiju: općenito o pravnom položaju stranaca, povijesnom razvitku privatnopravnog položaja stranaca, pojmu stranca, općenito o pravima stranaca, podjeli prava stranaca, građanskim pravima stranih fizičkih i pravnih osoba.

Posebna pozornost posvećena je privatnopravnom položaju stranaca, tj. građanskim pravima stranih fizičkih i pravnih osoba u Bosni i Hercegovini s obzirom na važeće pozitivnopravne propise Bosne i Hercegovine.

Autor konstatira da se privatnopravni položaj stranaca u Bosni i Hercegovini nalazi na najvišem stupnju svog dosadašnjeg razvitka i da postupno ide prema još višoj razini koju nazivamo međunarodnim standardima.

Ključne riječi: privatnopravni položaj stranaca, međunarodni standardi

I. UVOD

1. Općenito

Svaka država, na temelju određenih normi koje proistječu iz njezina teritorijalnog suvereniteta, određuje mogu li se i u kojem opsegu kao nositelji prava i obveza iz građanskopravnih odnosa sa stranim (inozemnim) elementom (obilježjem)¹ pojaviti strane fizičke i pravne osobe.

Pravni položaj stranaca u današnje vrijeme sve više dobiva na svome značenju. Suvremeni društveni život karakterizira već sada zavidna razina prometa ljudi, roba, usluga, kapitala i informacija uopće, kako na unutarnjem tako i na međunarodnom planu. Ta razina prometa na međunarodnom planu, kao i obiteljski i nasljedni odnosi koji nastaju prigodom takvog prometa, podrazumijevaju sudjelovanje kao subjekata pravnih odnosa, i državljana i stranaca, i domaćih i stranih pravnih osoba.

¹ Terminološko je pitanje treba li reći odnosi s međunarodnim elementom ili međunarodnim obilježjem, jer se oba izraza rabe u literaturi. ZRSZ, kao opći Zakon o MPP-u, u svom članku 1. rabi izraz «odnosi s međunarodnim elementom» pa je posve opravdano i u ovom radu rabiti ga na takav način. Opširnije vidi: Petar Bosnić, *Hrvatsko međunarodno privatno pravo, Obrazloženje i komentar*, Knjiga I., Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 1999., str. 33. i 34.

Glede toga, u pogledu uživanja prava stranca, postoje razlike između domaćeg državljanina i stranca, odnosno mogućnosti pojave stranca kao nositelja prava i obveza iz građanskopravnog odnosa sa stranim elementom.

Postoje i takva prava koja stranac ne može uživati na domaćem teritoriju, ili ih može uživati pod određenim uvjetima, koji se ne traže od domaćih državljana i domaćih pravnih osoba. Tako, na primjer, stranac se može, s obzirom na svojstvo stranaca, pojaviti kao subjekt nasljeđivanja samo ako postoji uzajamnost (reciprocitet) sa strančevom državom, odnosno ako je ispunjen određeni uvjet, ili dok stranac u većini država ne može biti skrbnik domaćem državljaninu, to se pravo priznaje domaćem državljaninu, itd.

Općenito rečeno, pravni položaj (status) stranaca kreće se kroz povijest od načelnog nepriznavanja prava stranaca u starom vijeku, do značajnog približavanja pravnom položaju domaćeg državljanina u suvremenim državama.

2. Pojam stranca

Stranac, prema izvornom smislu riječi, označava čovjeka čije se životno središte nalazi izvan određene zemlje (države) i koji stoga ne pripada toj zemlji i njezinom društvu.² Sa stajališta međunarodnog prava, ljudi (pojedinci) su predmet interesa država samo u odnosu države prema državi i to, s jedne strane, kao objekt djelovanja njihove vlasti, a s druge strane kao objekt njihove brige i zaštite prema drugim državama. Riječ je, dakle, o razgraničenju vlasti država što se tiče ljudi.

Država može redovito djelovati samo u granicama svoje prostorne mjerodavnosti, pa tu njezina vlast isključuje svako djelovanje druge države. Međutim, države nastoje svojim propisima i svojom vlašću zahvatiti i ljude koji se nalaze izvan njihova područja, ako za te ljude imaju neki određeni interes. To je slučaj kada tim osobama pružaju svoju pomoć i zaštitu kada su pogođene postupkom i zahvatom druge države na čijem području žive ili privremeno borave. Ovdje se mogu pojaviti dvije situacije. Prva, druga država može dopustiti takvo djelovanje i druga, ta država može odbiti zahvat ili zaštitu strane države. U odnosima koji nastaju u povodu ovih dviju situacija između država, u međunarodnom pravu izgradila su se neka pravila koja možemo nazvati pravilima o osobnoj mjerodavnosti država. Ta pravila određuju krug osoba s obzirom na koje može neka država prema drugim državama nastupati tako da obavlja vlast nad tim osobama ili im daje zaštitu, a nadovezuju se, uglavnom, na dvije okolnosti: na vezu pripadnosti određenoj državi (državljanstvo) ili na činjenicu da neka osoba boravi na području izvjesne države (boravište). Na osobe koje trajno ili privremeno, makar i prolazno, borave na njezinu

² Za određenje pojma stranca usporedi: Petar Bosnić, *Hrvatsko međunarodno privatno pravo, Obrazloženje i komentar*, Knjiga I., Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 1999., str. 61. Članak 1. stavak 2. njemačkog Zakona o strancima glasi: "Stranac je svatko tko nema njemačko državljanstvo (ili nacionalnost u smislu članka 116. stavka 1. Temeljnog zakona). Stranci su stoga u pravnom smislu i mnogi tuzemci koji su se uselili u ovu zemlju kao "inozemni sugrađani" tzv. "gastarbeiteri" (gostujući radnici) i njihovi članovi obitelji. Opširnije vidi: Rittstieg, Helmut, *Deutsches Ausländerrecht*, Hamburg, Germany, 1996.

području država djeluje temeljem svoga prava teritorijalnog vlasništva. Iznimka od toga je eksteritorijalnost.³

Osobe koje se nalaze na području jedne države mogu biti njezini pripadnici (domaći državljani) ili stranci. S obzirom na pružanje pravne zaštite u inozemstvu, međunarodno pravo poznaje osim državljanstva i neke druge vrste veza. Osobe koje su prema nekoj državi u takvoj vezi obuhvaćaju se pojmom štićenika. Pojam štićenika obuhvaća osobe koje su pod zaštitom neke države, a nisu njezini državljani, kada ta država preuzima zaštitu državljanina druge države u trećoj državi temeljem zamolbe te druge države ili ugovora s njom.⁴

Izrazi kao što su: državljanstvo (podaništvo), bezdržavljanstvo (apatridija) dvojno državljanstvo⁵ ili višestruko državljanstvo⁶ svakako su važni za potpunije razumijevanje pravnog položaja stranca, ali zbog ograničenosti nećemo ih razmatrati.

I pravne osobe imaju svoju pripadnost po kojoj odnosna država obavlja nad njima izvjesnu vlast i zaštitu u inozemstvu. Pripadnost određuje unutarnje zakonodavstvo svake države. Ponajviše se ono nadovezuje na činjenicu gdje pravna osoba ima svoje sjedište, zatim zakonodavstvo po kojem je nastala pravna osoba, pa okolnosti čiji državljani obavljaju pretežni utjecaj na djelovanje pravne osobe (načelo kontrole).

3. Povijesni razvitak privatnopravnog položaja stranaca

Privatnopravni položaj stranaca mijenjao se tijekom povijesti. U antičkom dobu je bio potpuno osporavan, što je odgovaralo robovlasničkoj ideologiji i preziru prema drugim narodima (strancima) i nacionalnoj izoliranosti.

U staroj Grčkoj i Rimu, koji su imali određene međunarodne veze (ugovore) s ostalim narodima, priznavala su se neka građanska prava strancima kao na primjer: pravo na zaključenje braka, pravo na zaključenje ugovora, pravo na stjecanje vlasništva nad određenim stvarima.

U srednjem vijeku stranac se iznimno rijetko pojavljuje kao strani element u subjektu građanskopravnih odnosa (stranac je trebao pripadati povlaštenom sloju i određena građanska prava su mu priznata temeljem međunarodnih ugovora ili kraljevskim *gramatama*).

³ Pojam eksteritorijalnosti označava se za situaciju kada država temeljem svog prava teritorijalnog vrhovništva djeluje i na osobe koje trajno ili privremeno ne borave na njezinu području, ali zato borave na i u objektima kao što su brod, zrakoplov, diplomatsko-konzularna predstavništva koji se smatraju dijelom njezinog teritorija.

⁴ Više o tome vidi J. Andrassy - B. Bakotić - B. Vukas, *Međunarodno pravo*, I. dio, Školska knjiga, Zagreb, 1995., strana 282.

⁵ Republika Hrvatska i Republika Bosna i Hercegovina zaključile su 21. srpnja 1992. godine Sporazum o prijateljstvu i suradnji u kojemu je ugovoreno da će dvije države "uzajamno omogućiti svojim državljanima stjecanje dvojnog državljanstva" kako bi se smanjile patnje stanovništva u Bosni i Hercegovini. Andrassy, Juraj - B. Bakotić - B. Vukas, isto, str. 286.

⁶ U novije vrijeme nastojalo se naći rješenje za izbjegavanje, odnosno za ukidanje slučajeva bezdržavljanstva i višestrukog državljanstva radi neugodnosti koje izazivaju i za države i za pojedinca. Unutarnja zakonodavstva također nastoje smanjiti broj takvih slučajeva. Usporedi i Zakon o hrvatskom državljanstvu iz 1991., članak 14., 18. i 21.

U novom vijeku mogućnost da se stranac pojavljuje kao subjekt građansko-pravnih odnosa postaje redovita pojava u većini država i gubi izniman karakter kao u srednjem vijeku. Pravni položaj stranaca znatno se poboljšao unifikacijama građanskih prava stranaca kroz brojne međunarodne konferencije i konvencije, poglavito poslije 2. svjetskog rata, kojima je organizator i/ili pokrovitelj Opća Skupština UN-a.

Danas pravni položaj stranaca ima najviši stupanj razvijenosti kod stvaranja moderne Europske unije, gdje se građanska prava državljana članica Unije u po-jedinim područjima društvenog života (imigracijska politika, politika obrazovanja) u potpunosti izjednačavaju s domaćim državljanima. Kroz pravnu regulativu Europske unije najbolje se vidi smjer daljnjeg razvitka privatnopravnog položaja (statusa) stranaca u skoroj budućnosti. Općenito rečeno, privatnopravni položaj (status) stranaca kretao se kroz povijest od načelnog nepriznavanja prava stranaca u starom vijeku, do značajnog približavanja privatnopravnom položaju domaćeg državljanina u suvremenim državama.⁷

4. Prava stranaca

Stranci su osobe koje nisu u državljanskoj vezi sa zemljom u kojoj se trajno ili privremeno nalaze. Stranac je podvrgnut vlasti države u kojoj boravi na temelju načela teritorijalnosti, ali država kojoj on pripada po državljanstvu ima pravo štititi ga. S tim u svezi postavljaju se u međunarodnom pravu ova pitanja: ulazak, kretanje i boravak stranca, postupak s njima, pravo zaštite države pripadnosti, nadalje pitanje protjerivanja, izručenja i azila (utočišta).

Pitanje ulaska i zadržavanja stranaca uređuje svaka država po svojoj volji na svom području. Sukladno tome industrijski razvijene države kao što su SAD, Australija, Kanada, Zapadnoeuropske države – privlačne za stanovnike mnogih siromašnih, politički nestabilnih, ratom opustošenih zemalja – uglavnom otvaraju svoje granice prema potrebama svog daljeg gospodarskog razvitka i prema svojim socijalnim prilikama. Strana radna snaga bila im je potrebna u prošlosti, a danas je njihovo zakonodavstvo u pogledu useljavanja i boravka stranaca vrlo restriktivno. Njime se razvijene države štite od nesretnih ljudi koji u njima žele naći spas od gladi u Africi, bijede u zemljama Istočne Europe i ratnih užasa na području bivše Jugoslavije.

Članak 14. Opće deklaracije o pravima čovjeka⁸ priznaje pravo svakoga da traži i uživa u drugim zemljama utočište (azil) pred progonima, ali izuzima od toga osobe koje se stvarno progone zbog nepolitičkog zločina ili zbog djela protivnih ciljevima i načelima Ujedinjenih naroda. Pitanje izručenja odbjeglih osoba, koje mole ili su već dobile azil, a u svojoj su državi optužene zbog nekog kažnjivog čina, države međusobno uređuju dvostranim i višestranim ugovorima, a ako nema ugovora, primjenjuje se načelo *aut judicare aut dedeme*. Europska Konvencija o izručenju (1957.) s dva dodatna

⁷ Usporedi, Bosnić, isto, str. 74 i 75. i Sajko Krešimir, *Međunarodno privatno pravo*, Opći dio, Informator, Zagreb, 1996. str. 10. - 30.

⁸ Opća skupština Ujedinjenih naroda 14. prosinca 1967. godine usvojila je Rezoluciju 2312, koja sadrži "Deklaraciju o teritorijalnom azilu", u kojoj je sadržano nekoliko temeljnih načela o toj vrsti utočišta. U Deklaraciji se konstatira da je pružanje utočišta miroljubiv i humanitaran čin, te ga niti jedna druga država ne može smatrati neprijateljskim. Opširnije vidi: Jezdić, Mihailo, *Međunarodno privatno pravo*, II, Beograd, 1985., str. 288. i 289.

protokola, godine 1975. i 1978., izuzima od obveze izručenja osobe za koje zamoljena država smatra da se izručenje zahtijeva zbog političkog prekršaja ili djela u svezi s njime.

Što se tiče davanja utočišta (azila) stranim državljanima u BiH, Ustav BiH ne sadrži konkretne odredbe o tome. No to pravo za pojedinca (stranog državljanina) a obveza za državu BiH postoji jer je to uređeno ustavnim poretom i zakonima, tj. člankom II. Ustava BiH koji govori o *Ljudskim pravima i temeljnim slobodama*, Aneksom I. na Ustav BiH u kojem su pobrojani *Dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini*, kao i Aneksom 6 (*Sporazum o ljudskim pravima*) Općeg okvirnog mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu (Daytonski sporazum).⁹

Za vrijeme boravka stranca u nekoj zemlji on uživa punu zaštitu i gotovo se izjednačuje s domaćim pučanstvom glede temeljnih prava i sloboda. Moderna država mora osigurati ravnopravnost stranca s domaćima pred sudovima i drugim državnim tijelima. Postoje međunarodni standardi za postupanje sa strancima, tako da postupak koji ne bi odgovarao tome standardu nije dopušten ni pod izgovorom da se postupka tako prema vlastitim državljanima.¹⁰

Temeljna prava čovjeka za strance danas su proglašena Deklaracijom o pravima čovjeka osoba koje nisu državljani zemlje u kojoj žive.¹¹

Sukladno toj Deklaraciji, stranci uživaju prava čovjeka u svakoj državi sukladno njezinom domaćem pravu i njezinim međunarodnim obvezama. Kad god neka država može tvrditi da je njezin podanik u stranoj državi povrijeđen u svojoj osobi ili imovini, ona ima pravo intervenirati kod dotične države kako bi zaštitila prava svojega podanika.

Članak I.7.e) Ustava BiH glasi: "Državljanin Bosne i Hercegovine u inozemstvu uživa zaštitu Bosne i Hercegovine ..."¹²

Država ne može intervenirati prije nego što se njezin pripadnik poslužio svim redovitim pravnim sredstvima pred tijelima države boravka da dođe do svojega prava. To je priznato pravilo međunarodnog prava. Međutim, često će se država, prije toga poslužiti blažim sredstvom, tj. putem veleposlanstva staviti oštećenoga u vezu s mjerodavnim tijelima da bi se na taj način utvrdilo pozitivno rješenje.

U novije vrijeme međunarodne organizacije imaju pravo nastupati radi zaštite svojih predstavnika i dužnosnika. To je funkcionalna zaštita koja je potvrđena u

⁹ BiH je preuzela savezni, bivše SFRJ, Zakon o kretanju i boravku stranaca «Službeni list R BiH» 7/94, 13/94, 26/96, a 1999. godine donijela je Zakon o imigraciji i azilu BiH «Službeni glasnik BiH», br. 23/99. U parlamentarnoj proceduri, u drugom čitanju, nalazi se novi Prijedlog Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, čije donošenje se očekuje uskoro. Tako npr. odredbe članka 33. Ustava Republike Hrvatske (1990.) određuju da strani državljani i osobe bez državljanstva mogu dobiti utočište u Republici Hrvatskoj, osim ako su progonjeni za nepolitičke zločine i djelatnosti oprečne temeljnim načelima međunarodnog prava. Također, stranac koji se zakonito nalazi na teritoriju Republike ne može biti protjeran ni izručen drugoj državi, osim kad se mora izvršiti odluka donesena sukladno međunarodnom ugovoru i zakonu.

¹⁰ Usporedi, Bosnić, isto, str. 76. i 78.

¹¹ Deklaracija o pravima čovjeka osoba koje nisu državljani zemlje u kojoj žive usvojena je u Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 13. prosinca 1985.

¹² Tako i članak 10. Ustava Republike Hrvatske kaže: "Republika Hrvatska štiti pravo i interese svojih državljana koji žive ili borave u inozemstvu i promiče njihove sveze s domovinom." Uz ovu zaštitu svojih državljana, Republika Hrvatska jamči "osobitu skrb i zaštitu" dijelovima hrvatskog naroda u drugim državama.

savjetodavnom mišljenju Međunarodnog suda o pravu Ujedinjenih naroda da traže naknadu štete za svoje službenike koji su poginuli u Palestini.¹³

5. Podjela prava stranaca

Kad govorimo o pravnom položaju stranaca, rekli smo da treba razlikovati fizičke i pravne osobe. No bez obzira na to, prava stranaca možemo podijeliti u dvije skupine, i to:

- A. Građanska prava stranaca i
- B. Javna prava stranaca.

A. **Prvu skupinu** građanskih prava stranaca možemo podijeliti u dvije podskupine, i to:

1. Građanska prava stranih **fizičkih** osoba koja obuhvaćaju:

- a) prava stranaca u obiteljskim odnosima,
- b) prava stranaca u nasljednim odnosima,
- c) prava stranaca u stvarno-pravnim odnosima, i to:
 - 1. prava na pokretnim stvarima i
 - 2. prava na nekretninama,
- d) prava stranaca u obveznim odnosima,
- e) pravo pristupa stranaca pred domaće sudove i
- e) prava stranaca na intelektualno vlasništvo i

2. Građanska prava stranih **pravnih** osoba koja u sebi obuhvaćaju općenito pravo na poslovanje stranih pravnih osoba, koje ćemo promatrati kroz razne sustave prava na poslovanje stranih pravnih osoba i pravo na poslovanje stranih pravnih osoba po našem domaćem pravu.

B. U **drugu skupinu** spadaju javna prava stranaca, koja u sebi obuhvaćaju:

- 1. pravo stranaca na ulazak u jednu zemlju,
- 2. pravo stranaca na boravak,
- 3. pravo stranaca na zapošljavanje,
- 4. pravo stranaca na politička prava i pristup javnim funkcijama.

Javna prava stranaca, odnosno javnopravni položaj stranaca nije predmet našeg razmatranja u ovom radu tako da ćemo se, u nastavku izlaganja, ograničiti samo na privatnopravni položaj stranaca, odnosno građanska prava stranaca i to onim redom kako su naprijed navedena.

¹³ Savjetodavno mišljenje od 11. 4. 1949.; CIJ Recueil, 1949., str. 174.

II. GRAĐANSKA PRAVA STRANIH *FIZIČKIH* OSOBA

1. Prava stranaca u obiteljskim odnosima

Stranci u BiH uživaju obiteljska prava i u tome su izjednačeni s domaćim državljanima. U BiH obiteljskom pravu, općenito gledano, nema nekih posebnih ograničenja za strance: kod sklapanja braka, usvojenja i starateljstva, zatim muž i žena su u braku i u odnosima prema svojoj djeci ravnopravni.

U BiH stranci uživaju obiteljska prava na temelju Porodičnog zakona¹⁴ iz 1979. godine (u daljnjem tekstu: PZ) koji sustavno uređuje pitanja braka, odnosa roditelja i djece, usvojenja, starateljstva, izdržavanja, imovinskih odnosa, i dr. Bh. zakonodavstvo izričito priznaje pravo strancu na usvajanje djece bh. državljanstva i to pod određenim uvjetima određenim u članku 144. stavku 2. i 3. PZ-a, a isto tako djecu stranaca mogu usvojiti domaći državljani, što je regulirano člankom 8. Zakona o državljanstvu BiH iz 1999.¹⁵

Strancu se, također, na području starateljstva (skrbništva) priznaje pravo biti staratelj ili štićenik.

Međutim, kada se postavi pitanje može li stranac biti staratelj domaćem državljaninu, onda to pitanje otvara određene dvojbe, jer nije izričito uređeno zakonom. I pored toga, strancu bi trebalo priznati to pravo pod uvjetom da stranac koji obavlja dužnost staratelja ima prebivalište u BiH, čime se osigurava nadzor starateljskog tijela nad ispunjenjem funkcije staratelja.¹⁶

2. Prava stranaca u nasljednim odnosima

Strani državljani imaju ista nasljedna prava kao i domaći državljani, ali pod uvjetom uzajamnosti. Ovu materiju u BiH uređuje Zakon o nasljeđivanju iz 1980.¹⁷ Uzajamnost između BiH i pojedinih država može postojati glede nasljeđivanja i na temelju međunarodnih ugovora, i to: primjenom klauzule o najpovlaštenijoj naciji u ugovorima o trgovini i plovidbi, na temelju konzularnih konvencija u kojima se ova materija obrađuje sa stajališta konzularnih funkcija, te brojnim ugovorima o pravnoj pomoći.¹⁸

Glede prava na nasljeđivanje, zaključeni ugovori o pravnoj pomoći predviđaju da državljani jedne države ugovaračice mogu temeljem zakonskog ili oporučnog nasljeđivanja stjecati u drugoj državi ugovaračici imovinska prava pod istim uvjetima i u istom opsegu kao i državljani te države, odnosno domaći državljani.

¹⁴ Objavljen u Službenom listu BiH, br. 21/79. i 44/89. Riječ je o preuzetom republičkom (SRBiH) zakonu i ostale republike i autonomne pokrajine bivše SFRJ su imale svoje obiteljske zakone.

¹⁵ Objavljen u Službenom glasniku BiH, br. 13/99. I entiteti imaju svoje entitetske zakone o državljanstvu: Republika Srpska Zakon o državljanstvu Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br. 35/99. i 17/00) i Federacije BiH Zakon o državljanstvu (Službene novine Federacije BiH, br. 43/01).

¹⁶ Usporedi, Bosnić, isto, str. 84.

¹⁷ Objavljen u Službenom listu BiH, br. 7/80. i 15/80.

¹⁸ U načelu su to dvostrani međunarodni ugovori kao npr. s Republikom Hrvatskom Službeni list R BiH, Međunarodni ugovori 1/96.

Za prava raspolaganja za slučaj smrti ugovori dopuštaju državljanima jedne države ugovaračice oporukom, odnosno testamentom, raspolagati svojom imovinom koja se nalazi na teritoriju druge države ugovaračice.

Kad je u pitanju primjena uzajamnosti za osobe bez državljanstva (apatride), nailazimo na poteškoće jer ne znamo prema kojoj državi je potrebno utvrditi postojanje uzajamnosti. Tu uzajamnost nije moguće utvrditi primjenom poveznice državljanstva, jer je riječ o osobama koje nisu državljani niti jedne strane države, ali primjenom odredaba Zakona o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima¹⁹ (u nastavku teksta: ZRSZ) i primjenom poveznice prebivališta, odnosno boravišta dolazimo do strane države prema kojoj utvrđujemo uzajamnost.

3. Prava stranaca u stvarnopravnim odnosima

Nema sumnje da u današnjem razvijenom protoku ljudi, roba, usluga, kapitala i informacija uopće stranac može biti nositeljem prava vlasništva i ostalih stvarnih prava na pokretnim stvarima (samo iznimno u tim pravima stranac može biti ograničen i to ograničenje je uglavnom upravnopravnog karaktera).

Ono što je iznimka u pogledu ograničenja prava vlasništva stranaca na pokretnim stvarima, pravilo je glede nepokretnih stvari (nekretnina) i to u skoro svim državama svijeta. To ograničenje prava vlasništva stranaca na nepokretnim stvarima (nekretninama) opravdava se iz više razloga: nekretnine su dio državnog teritorija i ulaze pod pojam suverenosti (teritorijalne suverenosti); nekretnine imaju posebno značenje za gospodarstvo svake pojedine zemlje ili za njezinu sigurnost (osobito nekretnine uz državnu granicu); i tome slično.²⁰

Prava stranaca u stvarnopravnim odnosima u BiH uređena su Zakonom o osnovama vlasničkih odnosa²¹ i Zakonom o vlasničkopravnim odnosima²² iz 1998. godine (u daljnjem tekstu: ZVPO). Glava VIII. ZVPO nosi naslov *Prava stranih osoba*, ima sedam članaka, i to od 87. do 93. članka, i uređuje prava stranaca u stvarnopravnim odnosima.

3.a) *Prava na pokretnim stvarima*

Stranci u BiH mogu biti nositelji prava vlasništva na pokretnoj stvari, što izričito uređuje članak 87. stavak 1. ZVPO, koji glasi: **“Strana fizička i pravna osoba može biti nositelj prava vlasništva na pokretnoj stvari, kao i domaća fizička i pravna osoba, ako federalnim zakonom nije drukčije određeno.”**

Iz navedene odredbe vidimo da su strane fizičke i pravne osobe u pogledu stjecanja prava vlasništva na pokretnim stvarima izjednačene s domaćim fizičkim i pravnim osobama.

¹⁹ Objavljen u Službenom listu SFRJ, br. 43/82. i 72/82., a preuzet Uredbom sa zakonskom snagom o preuzimanju i primjenjivanju saveznih zakona koji se u BiH primjenjuju kao republički Službeni list R BiH, br. 2/92 i 13/94. Usporedi, Bosnić, isto, str. 84. - 85.

²⁰ Usporedi, Bosnić, isto, str. 85. - 86.

²¹ Objavljen u Službenom listu R BiH, br. 37/95., vrijedi za cijelu BiH.

3.b) *Prava na nekretninama*

Stranci u BiH mogu biti nositelji prava vlasništva na zemljištu i zgradi, što izričito uređuje članak 87. stavak 2. ZVPO, koji glasi: **“Na teritoriju Federacije strane fizičke i pravne osobe mogu biti nositelji prava vlasništva na zemljištu i zgradi koju su stekli nasljeđivanjem, kao i državljani Bosne i Hercegovine i Federacije, ako međunarodnim ugovorom nije drukčije određeno.”**

Strana fizička i pravna osoba koja obavlja djelatnost u Federaciji može biti nositelj prava vlasništva na poslovnim zgradama, stanovima i stambenim zgradama, te na građevinskom zemljištu na kome se navedeni objekti izgrađeni ili će biti izgrađeni.²³

Strana fizička osoba koja je stalno nastanjena u Federaciji može biti nositelj prava vlasništva na stanu i stambenoj zgradi kao i na građevinskom zemljištu na kome su navedeni objekti izgrađeni ili će biti izgrađeni.²⁴

Iznimno, strane fizičke i pravne osobe mogu biti ograničene u stjecanju prava vlasništva na nekretninama na teritoriju Federacije uvjetom reciprociteta.²⁵

Iz navedenih odredaba vidimo da strane fizičke i pravne osobe u BiH mogu stjecati prava vlasništva na zemljištu, poslovnim zgradama, stanovima i stambenim zgradama kao i na građevinskom zemljištu na kome su navedeni objekti izgrađeni ili će biti izgrađeni.

Također, država može propisati ograničavanje stranaca u stjecanju određenih vrsta nekretnina, kao što su poljoprivredno zemljište²⁶ ili zemljište s rudnim (mineralnim) bogatstvom. No taj problem se može prevladati s mogućnošću davanja koncesije²⁷ za korištenje tog zemljišta (poljoprivrednog, rudnog,) u vlasništvu države, kako domaćoj tako i stranoj pravnoj ili fizičkoj osobi.

4. Prava stranaca u obveznim odnosima

Nema sumnje da se stranci mogu pojavljivati kao sudionici obveznih odnosa u BiH. Prava stranaca u obveznim odnosima u BiH uređena su Zakonom o obveznim odnosima²⁸ iz 1978. godine, a koji je preuzet Zakonom o preuzimanju Zakona o obveznim odnosima.²⁹

²² Objavljen u Službenim novinama Federacije BiH, br. 6/98. Riječ je o zakonu koji vrijedi samo za jedan entitet u BiH tj. Federaciju BiH.

²³ Vidi članak 88. stavak 1. ZVPO.

²⁴ Vidi članak 89. ZVPO.

²⁵ Vidi članak 91. stavak 1. ZVPO.

²⁶ U BiH poljoprivredno zemljište je uređeno Zakonom o poljoprivrednom zemljištu Službene novine Federacije BiH, br. 2/98. i Zakonom o poljoprivrednom zemljištu Službeni glasnik RS, br. 13/97. Također, i županijama/kantonima je ostavljena ovlast za donošenje svojih zakona o poljoprivrednom zemljištu, a što su pojedine županije/kantoni i učinili.

²⁷ U BiH davanje koncesija uređeno je Zakonom o koncesijama, Službene novine FBiH, br. 27/91. i Zakonom o stranim ulaganjima i koncesijama Službeni glasnik RS, br. 21/96, 1/97 i 5/99. Također i županije/kantoni imaju svoje zakone o koncesijama (npr. Županija Zapadnohercegovačka, Županija Središnja Bosna, Zeničko-dobojski kanton, idr.).

²⁸ Objavljen u Službenom listu SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89. i 57/89.

²⁹ Objavljen u Službenom listu R BiH, br. 2/92, 13/93, Zakon 13/94. U Republici Srpskoj na snazi je preuzeti bivši SFRJ Zakon o obveznim odnosima, a njegove izmjene i dopune objavljene su u Službenom glasniku RS, 17/93. i 3/96.

Istina, Zakon o obveznim (obligacijskim) odnosima izričito ne navodi da se stranac može pojaviti kao sudionik u obveznim odnosima, ali to podrazumijeva članak 2. Zakona koji određuje da su sudionici obveznih odnosa gospodarski subjekti i druge društveno pravne osobe, pojedinci i građanskopravne osobe.³⁰ Dakako da se pod ovim zadnjima (pojedinci i građanskopravne osobe) podrazumijevaju pored domaćih fizičkih i pravnih osoba i strane fizičke i pravne osobe.

Isto tako, članak 1105. Zakona o obveznim odnosima uređuje obvezne odnose nastale izvan BiH, što podrazumijeva da se sudionikom u obveznim odnosima može pojaviti i strana fizička i pravna osoba.³¹

5. Pravo pristupa stranaca pred domaće sudove

Pravo pristupa stranaca pred domaće sudove spada u područje građanskog procesnog prava. U suvremenoj teoriji i praksi prihvaćeno je načelo izjednačavanja stranaca s domaćim državljanima u pravu slobodnog pristupa pred domaće sudove, bilo u ulozi tužitelja ili tuženika. To je tzv. nacionalni postupak ili tretman. Prošlosti pripada uskraćivanje tog prava, a danas u suvremenom svijetu to je vrlo rijetka pojava, što je izraz demokratskih poimanja suvremenog društva u priznavanju jednake pravne sposobnosti svakom čovjeku, kako na području materijalnog tako i na području procesnog prava.

Međutim, ovo načelo izjednačavanja stranaca s domaćim državljanima u procesnom pravu nije do kraja provedeno. Tako, po bh. pravu (a što vrijedi i za prava većine država), stranci se mogu naći u nepovoljnijem položaju obično u dva slučaja, i to: a) *cautio judicatum solvi* - kada je stranac u ulozi tužitelja dužan osigurati parnične troškove na zahtjev tuženika tzv. aktorska kaucija i b) u slučaju tzv. siromaškog prava, tj. kada se strancu ne priznaje oslobođenje od prethodnog plaćanja troškova postupka.

Aktorska kaucija, odnosno osiguranje parničnih troškova u BiH-a pravu uređeno je člancima 82. do 84. ZRSZ-a.³² U članku 82. utvrđena su pravila o tome tko, od koga i do kada može zatražiti osiguranje parničnih troškova te u čemu se to osiguranje može sastojati; u članku 83. predviđene su iznimke od pravila da se od stranog državljanina može tražiti aktorska kaucija; i odredbe članka 84. odnose se na neke aspekte postupka u povodu zahtjeva za osiguranje parničnih troškova te na pravne posljedice ne polaganja tog osiguranja.

Oslobođenje od prethodnog plaćanja troškova postupka, odnosno tzv. institut *siromaško pravo* omogućava i osobama slabijega imovnog stanja traženje zaštite svojih prava i vođenje parničnog postupka pred sudovima. Zakon o parničnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine³³ u Dijelu prvom Glavi XII. točka 3. *Oslobođenje od plaćanja troškova postupka* sadrži članke od 159. do 164. koji određuju procesna i ostala pitanja vezana za oslobođenje od plaćanja troškova postupka.

³⁰ Vidi članak 2. Zakona o obveznim odnosima.

³¹ Vidi članak 1105. Zakona o obveznim odnosima.

³² Usporedi Dika, Mihajlo - Čizmić, Jozo, *Komentar Zakona o parničnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2000., str. 848. - 856.

³³ Objavljen u Službenim novinama Federacije BiH, br. 42/98. To je novi Zakon o parničnom postupku F BiH kojim se na prostoru Federacije cjelovito uređuju pravila postupka temeljem kojih sudovi raspravljaju ...

Međutim, kada je riječ o oslobođenju od plaćanja troškova postupka stranaca, tada se primjenjuje članak 85. ZRSZ-a. Njegovim odredbama utvrđene su posebne pretpostavke za oslobođenje stranih državljana i osoba bez državljanstva od plaćanja parničnih troškova. Jedna od najvažnijih pretpostavki jest postojanje uzajamnosti. Pri tome pod pojmom *oslobođenja od plaćanja parničnih troškova* treba razumijevati oslobođenje stranke od davanja predujma (kaucije, jamstva, jamčevine, žaobine) u svezi s njezinim procesnim radnjama, a ne dužnošću da protivniku eventualno nadoknadi troškove koje mu je prouzročila.³⁴

Iz navedenog vidimo da su strane fizičke i pravne osobe u BiH skoro u potpunosti izjednačene s domaćim državljanima u građanskom procesnom pravu (iznimka, rekli smo, postoji u pogledu aktorske kaucije i siromaškog prava).

6. Prava stranaca na intelektualno vlasništvo

Materija koja uređuje prava stranaca na intelektualno vlasništvo je vrlo složena i kompleksna. Pravna vrela koja uređuju ovu materiju su unutarnja (domaća) i međunarodna.

Prava stranaca na intelektualno vlasništvo u BiH (unutarnja vrela) uređena su Zakonom o industrijskom vlasništvu u BiH³⁵ i Zakonom o patentima i znacima razlikovanja³⁶.

Međunarodna vrela glede prava stranaca na intelektualno vlasništvo u BiH su međunarodni akti (ugovori, konvencije, sporazumi, aranžmani, ustavi, statuti, i dr.) koji obvezuju BiH temeljem odredaba međunarodnog prava o sukcesiji država u pogledu ugovora.³⁷

Međunarodne konvencije, ugovori, sporazumi i dr. za koje je BiH obavila notifikaciju o sukcesiji, prihvaćanju ili pristupanju u postupku određivanja članstva BiH u međunarodnim organizacijama, a koji su vezane za područje intelektualnog vlasništva su:

1. Konvencija kojom se osniva Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo iz 1967. godine i dopunjena 1979. godine;

2. Pariška konvencija za zaštitu industrijskog vlasništva iz 1883. godine, revidirana u Stokholmu 1967. godine i dopunjena 1979. godine;

... i odlučuju u sporovima iz osobnih i obiteljskih odnosa, iz radnih odnosa, te iz imovinskih i drugih građansko-pravnih odnosa fizičkih i pravnih osoba. U Republici Srpskoj na snazi je Zakon o parničnom postupku tj. preuzeti Zakon bivše Jugoslavije, objavljen u Službenom listu SFRJ, br. 4/77, 36/77, 6/80, 36/80, 43/82, 69/82, 58/84, 74/87, 57/89, 20/90, 27/90, 35/91, a izmjene i dopune su objavljene u Službenom glasniku RS, br. 17/93, 14/94 i 32/94. Ono što je posebnost u BiH, jeste što i Distrikt Brčko u BiH ima svoj Zakon o parničnom postupku koji je objavljen u Službenom glasniku Brčko Distrikt BiH, br. 5/00 i 1/01. Usporedi i Bosnić, nav. dj., str. 86. - 87.

³⁴ Usporedi, Dika - Čizmić, isto, str. 856. - 857.

³⁵ Objavljen u Službenom glasniku BiH, br. 3/02. Usporedi i Čizmić, Jozo, *Ogledi iz prava industrijskog vlasništva*, Knjiga druga, Mostar, 1999.

³⁶ Objavljen u Službenom listu R BiH, br. 21/93. i Zakon 13/94. i vrijede samo odredbe o izumima i novim oblicima tijela, slike i crteža ostvarenih u poduzeću (čl. 108. - 117.) i odredbe o tehničkim unapređenjima do donošenja posebnih propisa.

³⁷ Vidi Bečku konvenciju o sukcesiji država glede međunarodnih ugovora iz 1978., Službeni list R BiH, br. 2/92. i 13/94., objavljena u Službenom listu SFRJ, 1/80-3.

3. Madridski aranžman (sporazum) o međunarodnoj registraciji žigova iz 1981. godine, revidiran u Stokholmu 1967. godine i dopunjen 1979. godine;

4. Ničanski aranžman o međunarodnoj klasifikaciji proizvoda i usluga za registraciju žigova iz 1957. godine, revidiran u Ženevi 1977. godine i dopunjen 1979. godine;

5. Lokarnski aranžman o ustanovljenju međunarodne klasifikacije za industrijske uzorke i modele iz 1968. godine i dopunjen 1979. godine;

6. Bernska konvencija o zaštiti književnih i umjetničkih djela iz 1886. godine, revidirana u Parizu 1971. godine i dopunjena 1979. godine;

7. Univerzalna konvencija o autorskom pravu, s prilogima iz 1952. godine;

8. Protokol 1. uz Univerzalnu konvenciju o autorskom pravu o primjeni Konvencije na djela osoba bez državljanstva i izbjeglica iz 1952. godine;

9. Protokol 2. uz Univerzalnu konvenciju o autorskom pravu o primjeni Konvencije na djela određenih međunarodnih organizacija iz 1952. godine;

10. Protokol 3. uz Univerzalnu konvenciju o autorskom pravu o nadnevku stupanja na snagu instrumenata o ratifikaciji ili prihvatanju ili o pristupanju Konvenciji iz 1952. godine;

11. Univerzalna konvencija o autorskom pravu izmijenjena u Parizu 1971. godine s prilogima;

12. Međunarodna konvencija za zaštitu izvođača, proizvođača fonograma i radiodifuznih organizacija, sačinjena u Rimu 1961. godine;

13. Međunarodna konvencija za zaštitu proizvođača fonograma od neovlaštenog umnožavanja njihovih fonograma, sačinjena u Ženevi 1971. godine.³⁸

Tako je BiH postala pripadnicom navedenih višestраних međunarodnih ugovora. Riječ je o najvažnijim međunarodnim ugovorima iz područja intelektualnog vlasništva. Time je osiguran kontinuitet članstva BiH u svim navedenim konvencijama i sporazumima, polazeći od zatečenog stanja članstva bivše SFRJ, a temeljem odredaba međunarodnog prava o sukcesiji država glede ugovora i sukladno članku 23. Zakona o postupku zaključivanja i izvršavanja međunarodnih ugovora³⁹ prema kojem na sukcesiju međunarodnih ugovora države prednice BiH, primjenjuju se pravila međunarodnog prava i odredbe Bečke konvencije o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine. Tim članstvom omogućena je unifikacija prava industrijskog vlasništva, te djelotvornija zaštita u inozemstvu.⁴⁰

III. GRAĐANSKA PRAVA STRANIH PRAVNIH OSOBA

1. Općenito

Još uvijek, vidjeli smo, postoji opreznost država kod priznavanja pravnog položaja, odnosno građanskih prava stranih fizičkih osoba (stranaca).

³⁸ Vidi Službeni list R BiH, br. 25/93., str. 618. i 15/95, str. 446.

³⁹ Objavljen u Službenom glasniku BiH, br. 29/2000., str. 684.

⁴⁰ Usporedi, Čizmić, isto, str. 3.

Države su, u pravilu, još opreznije kod priznavanja građanskih prava stranih pravnih osoba. To se opravdava činjenicom što su pravne osobe (naravno i strane) glavni nositelji međunarodnog prometa roba i usluga, a njihova nazočnost na domaćem teritoriju povlači za sobom brojne i složene probleme ekonomske, pravne pa čak i političke naravi. Zaštita domaćega gospodarstva, a nekada i zaštita državnih interesa, utječe na to da se pitanje pravnog subjektiviteta, a posebice pitanje praktične realizacije poslovne sposobnosti stranih pravnih osoba u svakoj zemlji, uredi oprezno i promišljeno.

U načelu, osnivanje, organizacijski oblici, poslovanje zastupanje i prestanak pravnih osoba (gospodarskih društava) uređuju zakonodavstva država čiju pripadnost te osobe imaju, što odgovara državljanstvu fizičkih osoba. Ali odstupanje od tog načela postoji kada strana pravna osoba hoće poslovati (djelovati) na teritoriju domaće države, a što se u prvom redu odnosi na uređivanje prava na poslovanje strane pravne osobe. Iako se ovdje radi čisto o statusnom pitanju, ono se ipak podvrgava (podvodi) zakonu domaće države tj. *legi fori*, a ne države o čijoj se tvrtki radi.⁴¹

Neki autori prave razliku između priznanja stranih pravnih osoba i njihovih građanskih prava u smislu da pod priznanjem strane pravne osobe treba razumijevati njezino postojanje i izvan države gdje je utemeljena, a kad je ona tako priznata, ne znači da će moći uživati određena prava ako to nije uređeno i odredbama domaće države o građanskim prvim stranih pravnih osoba.⁴²

2. Pravo na poslovanje stranih pravnih osoba

Poslovanje stranih pravnih osoba izvan teritorija države gdje su utemeljene tj. na teritoriju neke druge države, može se obavljati na dva načina, i to:

a) obavljanjem stalnog poslovanja na domaćem teritoriju na temelju odobrenja za rad i

b) povremenim zaključivanjem pojedinih trgovačkih poslova.

Prvi način (i češći) na koji strana pravna osoba (u pravilu strano gospodarsko - trgovačko društvo) obavlja stalno poslovanje na teritoriju domaće države jest poslovanje na temelju odobrenja za rad bilo preko podružnica ili trgovačkih zastupstava i agencija. Dakle, ovdje se radi o stalnom poslovanju, poslovanju preko podružnica ili trgovačkih zastupstava i agencija i o poslovanju za koje je potrebno posebno odobrenje.

Drugi način poslovanja strane pravne osobe je poslovanje povremenim zaključivanjem pojedinih trgovačkih poslova. To poslovanje obavlja se ili iz sjedišta strane pravne osobe (uglavnom putem poslovne prepiske) ili zaključivanjem pojedinih pravnih poslova. Za ovaj drugi način niti je potrebno posebno odobrenje za rad, niti se poslovanje odvija preko podružnica ili trgovačkih zastupstava i agencija, a niti se radi o stalnom poslovanju, nego o povremenom (po potrebi) poslovanju. Neki autori

⁴¹ Posebno restriktivnu politiku u tom pogledu imale su bivše socijalističke zemlje radi poznatih ideoloških predrasuda i protekcionističke politike. Koncem devedesetih godina u bivšoj SFRJ otpočela je značajnija liberalizacija u ovom području, ali samo u slobodnijem režimu stranih ulaganja, dok se poslovanje stranih firmi moglo obavljati i daje isključivo preko predstavništava koja su morala biti domaća poduzeća. Usporedi Muminović, Edin, *Osnovi međunarodnog privatnog prava*, Sarajevo, 1997., str. 253. - 256.

⁴² Vidi Jezdić, isto, str. 86. - 94.

prvi način poslovanja strane pravne osobe na domaćem teritoriju smatraju poslovanjem u pravom smislu te riječi, a drugi način poslovanjem u širem smislu te riječi.⁴³ Valja napomenuti još da se kod prvog načina poslovanja postavlja i pitanje sadržaja ovlasti za stalno poslovanje, može li se takvo poslovanje uopće obavljati preko podružnice ili trgovačkog zastupstva i agencije i može li trgovački zastupnik biti stranac ili domaća fizička i pravna osoba. Kako ova pitanja u zakonodavstvima država nisu uređena na isti način, to je moguće razlikovanje nekoliko sustava u pogledu prava na poslovanje stranih pravnih osoba. Koji su to sustavi, vidjet ćemo u izlaganju koje slijedi.

2.a) Sustavi prava na poslovanje stranih pravnih osoba

Sve do 90-tih godina prošlog stoljeća postojala su dva sustava prava na poslovanje stranih pravnih osoba, kapitalistički i socijalistički. Kapitalistički sustav vrijedio je za kapitalističke države, a i sam je imao dva sustava prava na poslovanje stranih pravnih osoba, i to: liberalni sustav i sustav administrativne intervencije.

Liberalni sustav, koji je dugo vremena bio i vladajući i koji je davao prednost stranom kapitalu, daje ravnopravnost u pogledu prava na poslovanje domaćih i stranih pravnih osoba. On danas postoji u nekim državama Latinske Amerike.

Sustav *administrativne intervencije*, pravo na poslovanje stranih i domaćih pravnih osoba ne uređuje na jednak način. Podružnice ili agencije stranih tvrtki, po ovom sustavu, moraju dobiti prethodno odobrenje za poslovanje na domaćem teritoriju, a koje se ne traži od domaćih tvrtki.

Socijalistički sustav vrijedio je, kako sam naziv kaže, za socijalističke države, a imao je sustav po kome strane pravne osobe (tvrtke) ne mogu dobivati dozvolu za osnivanje svojih podružnica, već su mogli poslovati uglavnom preko domaćih tvrtki (poduzeća) kao trgovačkih zastupstava. U svakom slučaju, strane tvrtke su se, uz ovaj sustav poslovanja, mogle uvijek koristiti povremenim zaključivanjem pojedinih trgovačkih poslova, tj. poslovati u širem smislu.⁴⁴

Koncem 90-tih godina prošlog stoljeća i početkom trećeg tisućljeća cijeli istočni blok socijalističkih zemalja nalazi se u tranzicijskom razdoblju, što znači da postupno napuštaju socijalistički model, a uvode moderni, kapitalistički, tržišni sustav gospodarenja. Naravno da se u toj tranziciji postupno napušta socijalistički, a uvodi kapitalistički *liberalni sustav* prava na poslovanje stranih pravnih osoba. I BiH je jedna od tih tranzicijskih zemalja, pa ćemo na njezinu primjeru vidjeti promjenu sustava prava na poslovanje stranih pravnih osoba.

2.b) Prava na poslovanje stranih pravnih osoba po našem pravu

Pravo na poslovanje stranih pravnih osoba u BiH uređeno je s više zakona. Prvi je Zakon o gospodarskim društvima,⁴⁵ kojim je uređeno osnivanje, poslovanje, upravljanje i prestanak gospodarskih društava u Federaciji BiH, a pod pojmom

⁴³ Vidi Jezdić, isto, str. 91. i 92.

⁴⁴ Vidi Jezdić, isto, str. 92. i 93.

⁴⁵ Objavljen u Službenim novinama Federacije BiH, br. 23/99., od 21. lipnja 1999. Danom početka primjene ovog Zakona, prestaje važiti Zakon o poduzećima Službene novine Federacije BiH, br. 2/95. i 8/96., osim članka 157. i 158., koji će se primjenjivati do donošenja odgovarajućeg propisa, a najduže šest mjeseci od primjene ovog Zakona. U Republici Srpskoj na snazi je Zakon o poduzećima Službeni glasnik RS, br. 24/98. Danom stupanja na snagu ovog Zakona prestaje važiti preuzeti (bivše SFRJ) Zakon o poduzećima, objavljen u Službenom listu SFRJ, br. 77/88, 40/89, 46/90. i 61/90, koji se primjenjivao kao republički propis.

gospodarskog društva razumijeva se pravna osoba koja samostalno obavlja gospodarsku djelatnost radi stjecanja dobiti. Članak 2. stavak 2. Zakona glasi:

“Društvo mogu osnovati domaće i strane fizičke i pravne osobe ako zakonom nije drukčije određeno.”

Nadalje, Zakon dopušta utemeljenje gospodarskih društava u jednom od sljedećih oblika:

1. Društvo s neograničenom solidarnom odgovornošću;
2. Komanditno društvo;
3. Dioničko društvo;
4. Društvo s ograničenom odgovornošću.

Samostalni poduzetnik (obrtnik) je fizička osoba koja obavlja gospodarsku djelatnost i posluje sukladno posebnim propisima.

Novi Zakon o politici izravnih stranih ulaganja u BiH⁴⁶ donijet je 1998. godine i vrijedi za cijelu BiH. Ovim zakonom uređena su prava stranih pravnih osoba na poslovanje u BiH, tj. uređene su osnove politike i načela sudjelovanja stranih ulagača u gospodarstvu BiH. Tako članak 2. tog zakona pod pojmom “stranog ulagača” razumijeva fizičku osobu koja nema stalni boravak u BiH i nema svoje glavno mjesto poslovanja u BiH ili pravnu osobu utemeljenu sukladno stranim zakonima koja ima svoj registriran ured, središnju upravu ili glavno mjesto poslovanja u nekoj stranoj zemlji.⁴⁷

Strani ulagači imaju ista prava i obveze kao i rezidenti BiH⁴⁸ sukladno odredbama ovog zakona i drugih zakona o sporazuma BiH i sukladno zakonima entiteta.⁴⁹ Nabrajamo samo neka prava i obveze: pravo na investiranje i reinvestiranje dobiti iz stranih ulaganja; pravo izuzimanja stranih ulaganja od plaćanja carina i carinskih obveza, uključujući i carinsko evidentiranje; pravo otvaranja računa kod poslovnih banaka u domaćoj ili drugoj konvertibilnoj valuti; pravo vlasništva na nekretninama; pravo slobodnog zapošljavanja namještenika iz inozemstva; dobivanje primjerene naknade za nacionalizirana, izvlaštena ili rekvirirana strana ulaganja; i dr. Obveze stranih ulagača su: poštivanje zakona i propisa BiH i entiteta; registracija pojedinačnih ulaganja kod mjerodavnih državnih i tijela odgovarajućeg entiteta; vođenje poslovnih knjiga i sačinjavanje finansijskih izvješća; i dr.

No i entiteti su mjerodavni za donošenje svojih zakona o stranim ulaganjima, koji moraju biti sukladni državnom Zakonu o politici izravnih stranih ulaganja u BiH.

Tako u Federaciji BiH Zakon o stranim ulaganjima⁵⁰ (u daljnjem tekstu: ZOSU) predviđa uređivanje prava, povlastica i obveza stranih ulagača, oblika stranih ulaganja,

⁴⁶ Objavljen u Službenom glasniku BiH, br. 17/98. U Republici Srpskoj na snazi Zakon o primjeni Zakona o politici direktnih stranih ulaganja u BiH Službeni glasnik RS, br. 17/99. i Zakon o stranim ulaganjima i koncesijama BiH Službeni glasnik RS, br. 21/96, 1/97. i 5/99. Danom stupanja na snagu ovog Zakona, prestaje važiti Zakon o stranim ulaganjima, objavljen u Službenom listu SFRJ, br. 77/88. i Zakon o koncesijama, objavljen u Službenom listu SR BiH, br. 27/91.

⁴⁷ Vidi članak 2. Zakona o politici izravnih stranih ulaganja u BiH.

⁴⁸ Fizička osoba koja ima prebivalište ili boravište u BiH, zaposleno ili samostalno radi ili ima svoj centar ekonomskog interesa u BiH, ili neka pravna osoba konstituirana po zakonima BiH ili entiteta i koja ima registrirano sjedište, centralnu upravu ili glavno mjesto poslovanja u BiH.

⁴⁹ Vidi članak 8. Zakona o politici izravnih stranih ulaganja u BiH.

⁵⁰ Objavljen u Službenim novinama Federacije BiH, br. 61/01.

postupka registriranja i odobrenja stranih ulaganja i određivanje tijela mjerodavnih za registriranje i odobravanje stranih ulaganja.

Strani ulagač ima pravo investirati i reinvestirati dobit iz takvih ulaganja u bilo koji sektor gospodarstva Federacije BiH, i to u istom obliku i pod istim uvjetima definiranim za domaće ulagače (rezidente BiH) po važećim zakonima Federacije BiH i BiH.⁵¹ Iznimka od ovog pravila postoji u slučaju kad strani ulog, u glavnici gospodarskog društva koje se bavi proizvodnjom i prodajom oružja, streljiva i eksploziva za vojnu uporabu, vojne opreme i javnim informiranjem (sektori koji podliježu restrikciji), ne može prijeći 49% od glavnice u tom gospodarskom društvu.

Sukladno članku 4. ZOSU-a:

“Strani ulagač može osnovati gospodarsko društvo u Federaciji BiH pod istim uvjetima koji važe za domaće ulagače, sukladno Zakonu o gospodarskim društvima (*Službene novine Federacije BiH*; br. 23/99) ako ovim zakonom nije drukčije određeno.”

Gospodarsko društvo ili bilo koji drugi oblik obavljanja ekonomske aktivnosti sa sudjelovanjem stranog kapitala imat će ista prava, obveze i odgovornosti kao pravne osobe koje su u potpunom vlasništvu ili upravi domaćih pravnih ili fizičkih osoba.⁵²

Gospodarska društva sa sudjelovanjem stranog kapitala imat će jednaka prava u pogledu nekretnina kao domaće pravne ili fizičke osobe, pod uvjetom uzajamnosti.⁵³

Strani ulagač također može dobiti dozvolu (koncesiju) za korištenje određenog prirodnog ili dobra u općoj uporabi ili za obavljanje djelatnosti od javnog interesa. Uvjeti za stjecanje koncesije i trajanje ugovora o koncesiji uređuju se posebnim zakonom.⁵⁴

Strani ulagači imaju pravo na brzu i odgovarajuću, transferbilnu nadoknadu kojom mogu slobodno raspolagati, za bilo kakvu štetu koja je posljedica nacionalizacije, izvlaštenja, rekvizicije (prisilnog otuđenja uz naplatu ili privremeno oduzimanje imovine) ili drugih mjera koje imaju slične posljedice.⁵⁵

Isto tako, strani ulagači imaju pravo transferirati ili reinvestirati dobit ili dijelove dobiti koji su rezultat njihova izravnog ulaganja u Federaciji BiH. Reinvestiranje dobiti stranih ulagača u Federaciji BiH bit će izvedeno sukladno odredbama ZOSU-a, a reinvestiranje dobiti unutar istog gospodarskog društva ne predstavlja izravno ulaganje u smislu ZOSU-a ako strana kontrola nije promijenjena.⁵⁶

U cilju poticanja stranih ulaganja u Federaciji BiH strana ulaganja su oslobođena carina i carinskih obveza, isključujući carinsko evidentiranje, ako drukčije nije određeno odredbama Zakona o carinskoj politici BiH.⁵⁷

Što se tiče postupka registriranja i odobrenja stranih ulaganja, strani ulagači u Federaciji BiH su dužni podnijeti prijavu Federalnom ministarstvu trgovine radi registriranja ugovora ili drugog akta o ulaganju, kao i svih izmjena vezanih za te akte u roku 30 dana od dana potpisivanja.

⁵¹ Vidi članak 3. ZOSU.

⁵² Vidi članak 5. ZOSU.

⁵³ Vidi članak 6. ZOSU.

⁵⁴ Vidi članak 7. ZOSU.

⁵⁵ Vidi članak 8. ZOSU.

⁵⁶ Vidi članak 9. ZOSU.

⁵⁷ Objavljen u Službenom glasniku BiH, br. 21/98.

Odredbe o pravu na poslovanje stranih pravnih osoba u BiH nalazimo i u Zakonu o trgovini iz 1994. godine.⁵⁸

Zakon o koncesijama⁵⁹ svojim člancima 2., 3. i 4. uređuje davanje koncesija stranim fizičkim i pravnim osobama. I županije/kantoni su mjerodavni za donošenje svojih zakona o koncesijama.⁶⁰

Pravo na poslovanje stranih pravnih osoba u BiH uređeno je i brojnim dvostranim međunarodnim ugovorima kao što su, primjerice, Ugovorom o poticanju investiranja između Vlade SAD i Vlade BiH⁶¹ i Ugovorom između Vlade Republike BiH i Vlade Republike Hrvatske o poticanju i uzajamnoj zaštiti ulaganja⁶² i dr.

IV. ZAKLJUČAK

Privatnopravni položaj stranaca u današnje vrijeme sve više dobiva na svome značenju. Suvremeni društveni život karakterizira, već sada, zavidna razina prometa ljudi, roba, usluga, kapitala i informacija uopće, kako na unutarnjem tako i na međunarodnom planu. Ta razina prometa na međunarodnom planu, kao i obiteljski i nasljedni odnosi koji nastaju prigodom takvog prometa, podrazumijevaju sudjelovanje kao subjekata pravnih odnosa, i državljana i stranaca, i domaćih i stranih pravnih osoba.

Privatnopravni položaj stranaca mijenjao se tijekom povijesti. Općenito rečeno, privatnopravni položaj stranaca kretao se kroz povijest od načelnog nepriznavanja prava stranaca u starom vijeku do značajnog približavanja privatnopravnom položaju domaćeg državljanina u suvremenim državama.

Građanska (privatna) prava stranaca predstavljaju skup pravnih pravila kojima se određuje može li fizička osoba i strana pravna osoba, s obzirom na svojstvo stranca ili svojstvo strane pravne osobe, na teritoriju domaće države biti nositelj prava i obveza u građanskopravnim odnosima sa stranim elementom i, ako može, je li bez uvjeta, ili pod određenim uvjetima, i pod kojim uvjetima.

Privatnopravni položaj stranaca u BiH sve više dobiva na značenju iz razloga nazočnosti velikog broja pripadnika SFOR-a, IPTF-a, UN-a i predstavnika drugih međunarodnih organizacija koji stupaju u raznovrsne životne odnose kojima daju značajke odnosa s međunarodnim elementom, te velikog broja stranaca (fizičkih i pravnih osoba) koji u BiH sudjeluju u privatizaciji.

Svaka država, na temelju određenih normi koje proistječu iz njezina teritorijalnog suvereniteta, određuje mogu li se i u kojem opsegu kao nositelji prava i obveza iz

⁵⁸ Objavljen u Službenom listu R BiH, br. 33/94.

⁵⁹ Objavljen u Službenom listu SR BiH, br. 27/91.

⁶⁰ Primjera radi, to su već učinile Županija Zapadnohercegovačka, Županija Središnja Bosna i Zeničko-dobojski kanton. Tako članak 3. Zakona o koncesijama (Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke br. 7/01) glasi:

“Koncesija se može dodijeliti domaćoj ili stranoj pravnoj osobi (u daljem tekstu: koncesionar), ako osebnim zakonom nije drukčije određeno. U iznimnim slučajevima koncesija se može dodijeliti i fizičkoj osobi.”

⁶¹ Objavljen u Službenom listu R BiH, Međunarodni ugovori, br. 5/96.

⁶² Objavljen u Službenom listu R BiH, Međunarodni ugovori, br. 6/96.

građanskopravnih odnosa sa stranim elementom, pojaviti strane fizičke i pravne osobe. Glede toga, u pogledu uživanja prava stranca, postoje razlike između domaćeg državljanina i stranca, odnosno mogućnosti pojave stranca kao nositelja prava i obveza iz građanskopravnog odnosa sa stranim elementom.

Postoje i takva prava koja stranac ne može uživati na domaćem teritoriju, ili ih može uživati pod određenim uvjetima, koji se ne traže od domaćih državljana i domaćih pravnih osoba. Tako, na primjer, stranac se može, s obzirom na svojstvo stranaca, pojaviti kao subjekt nasljeđivanja samo ako postoji uzajamnost sa strancevom državom, odnosno ako je ispunjen određeni uvjet, ili dok stranac u većini država ne može biti skrbnik domaćem državljaninu, to se pravo priznaje domaćem državljaninu, itd.

Strancima (stranim fizičkim i pravnim osobama) u BiH se, uglavnom jednako kao i domaćim državljanima, ustavom jamči uživanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. Strane fizičke osobe u BiH uživaju građanska (privatna) prava, kao što su: prava stranaca u obiteljskim odnosima, prava stranaca u nasljednim odnosima, prava stranaca u stvarno-pravnim odnosima (prava na pokretnim stvarima i prava na nekretninama), prava stranaca u obveznim odnosima, pravo pristupa stranaca pred domaće sudove i prava stranaca na intelektualno vlasništvo i u pogledu tog uživanja oni su uglavnom izjednačeni s domaćim državljanima, a gdje postoji uvjet ili neko ograničenje za to, ono je vezano za uzajamnost. Strane pravne osobe u BiH mogu poslovati na dva načina, i to: stalno poslovanje na temelju odobrenja za rad i povremenim zaključivanjem pojedinih trgovačkih poslova. Prvi način je svakako češći i on podrazumijeva da strano gospodarsko – trgovačko društvo svoje stalno poslovanje u BiH obavlja na temelju odobrenja za rad bilo preko podružnica ili trgovačkih zastupstava i agencija. Donošenjem Zakona o gospodarskim društvima 1999. strane fizičke i pravne osobe izjednačavaju se u pogledu osnivanja gospodarskih društava.

Strancima se, uz određena zakonska ograničenja, jamče i javna prava stranaca, kao što su: pravo na ulazak u zemlju, pravo na rad (upošljavanje), zdravstvena zaštita, sloboda kretanja i izbora boravišta, te druga prava, a može im se pružiti i utočište (azil).

Na osnovi svega naprijed iznesenog možemo konstatirati da se privatnopravni položaj stranaca u Bosni i Hercegovini nalazi na najvišem stupnju svog dosadašnjeg razvitka i da postupno ide prema još višoj razini koju nazivamo *najvišim međunarodnim standardima*.

POPIS KRATICA

BiH	- Bosna i Hercegovina
F BiH	- Federacija Bosne i Hercegovine
IPTF	- Međunarodne policijske snage
MPP	- Međunarodno privatno pravo
OHR	- Ured visokog predstavnika za civilnu implementaciju mirovnog sporazuma u BiH
PZ	- Porodični zakon
R BiH	- Republika Bosna i Hercegovina
RS	- Republika Srpska
SR BiH	- Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
SAD	- Sjedinjene američke države
SFOR	- Međunarodne vojne stabilizacijske snage

SFRJ	- Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
UN	- Ujedinjene nacije
ZRSZ	- Zakon o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima
ZOSU	- Zakon o stranim ulaganjima
ZVPO	- Zakon o vlasničko-pravnim odnosima

Literatura

- [1] Andrassy, Juraj - B. Bakotić - B. Vukas: *Međunarodno pravo*, Zagreb, 1995.
- [2] Bosnić, Petar: *Hrvatsko međunarodno privatno pravo*, Obrazloženje i komentar, Knjiga I., Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 1999.
- [3] Čizmić, Jozo: *Ogledi iz prava industrijskog vlasništva*, Knjiga druga, Mostar, 1999.,
- [4] Dika, Mihajlo - Čizmić, Jozo: *Komentar Zakona o parničnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2000.
- [5] Jezdić, Mihailo: *Međunarodno privatno pravo*, II, Beograd, 1985.
- [6] Katičić, Natko: *Međunarodno privatno pravo*, Bilješke za predavanja III. Dopunjeno izdanje, Zagreb, 1979.
- [7] Muminović, Edin: *Osnovi međunarodnog privatnog prava*, Sarajevo, 1997.
- [8] Rittstieg, Helmut: *Deutsches Ausländerrecht*, Hamburg, Germany, 1996.
- [9] Sajko, Krešimir: *Međunarodno privatno pravo*, opći dio, Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Informator, Zagreb, 1996.
- [10] Sajko, Krešimir – Sikirić, Hrvoje – Bouček, Vilim – Babić, Davor – Tepeš, Nina: *Izvori hrvatskog i europskog međunarodnog privatnog prava*, Informator, Zagreb, 2001.
- [11] Daytonski mirovni sporazum, JP "NIO SLUŽBENI LIST R BiH", Sarajevo, 1996.
- [12] "Službeni list SFRJ"
- [13] "Službeni list R BiH"
- [14] "Službene novine Federacije BiH"
- [15] "Službeni glasnik RS"
- [16] "Službeni glasnik BiH"
- [17] Ustavi, Federalno ministarstvo pravde, (Zbirka ustava), Sarajevo, 1997.
- [18] Ustav F BiH s amandmanima, JP "NIO SLUŽBENI LIST R BiH", Sarajevo, 1996.

PRIVATE-LEGAL POSITION OF FOREIGNERS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

In his work the author considers the private-legal status of foreigners in Bosnia and Herzegovina.

The author particularly deals with these topics: foreigners legal status in general, historical development of the foreigners legal status, the notion of the foreigner, groups of foreigners rights, civil rights of foreign physical and legal persons.

A particular attention has been focused on private-legal status of foreigners, i.e., civil rights of foreign physical and legal parties in Bosnia and Herzegovina in regard to the existing legal regulations.

The author states that the private-legal status of foreigners in Bosnia and Herzegovina is at the highest level of its development so far, and it is gradually moving up to a higher level, which we call the international standards.

Key words: private-legal status of foreigners, international standards